

5. Федоров А. В. Медіа-освіта: творчі завдання для школярів. *Відкритий урок: розробки, технології, досвід*. 2008. № 1. С. 55-60.

6. Gerbner G. Educators Activists Organize to Promote Media Literacy in U.S. *The New Citizen*. 1995. Vol. 2. № 2.

REFERENCES

1. Dubasenyuk, O. A. (2024). Mediaosvitni tekhnolohiyi pidhotovky maybutnikh pedahohiv pochatkovykh klasiv u zakladakh vyshchoyi osvity [Media educational technologies for training future primary school teachers in higher education institutions]. *Plekayemo osobystist': nauk.metod. al'manakh. Poltava, Lubny: Derzh. zakl. «Luh. nats. un-t imeni Tarasa Shevchenka»*. Vyp. 7. S. 67-71. [in Ukrainian]

2. Pluhina, A. (2022). Metodyka formuvannya mediakompetentnosti maybutnikh uchyteliv pochatkovoyi shkoly [Methodology for the formation of media competence of future primary school teachers]. *Psykhologo-pedahohichni problemy suchasnoyi shkoly*. № 1. S. 35-41. [in Ukrainian]

3. Onkovych, H. V. (2010). Mediaosvita. Eksperymental'na prohrama bazovoho navchal'noho kursu dlya studentiv vyshchykh navchal'nykh zakladiv [Media education. Experimental program of the basic educational course for students of higher educational institutions]. Kyiv: Lohos. 40 s. [in Ukrainian]

4. Kazakov, YU. M. (2006). Funktsiyi mediaosvity v profesiyniy pidhotovtsi maybutn'oho vchytelya [Functions of media education in the professional training of future teachers]. *Visnyk Luhans'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*. № 6(101). S. 272-278. [in Ukrainian]

5. Fedorov, A. V. (2008). Media-osvita: tvorchi zavdannya dlya shkolyariv [Media education: creative tasks for schoolchildren]. *Vidkrytyy urok: rozrobky, tekhnolohiyi, dosvid*. № 1. S. 55-60. [in Ukrainian]

6. Gerbner, G. (1995). Educators Activists Organize to Promote Media Literacy in U.S. *The New Citizen*. Vol. 2. № 2. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

КОМАР Ольга Анатоліївна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри фахових методик та інноваційних технологій у початковій школі Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Наукові інтереси: впровадження сучасних інноваційних технологій в освітній процес підготовки майбутніх учителів початкової школи.

ГЕДЗИК Андрій – доктор філософії, доцент кафедри фахових методик та інноваційних технологій у початковій школі Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Наукові інтереси: впровадження сучасних інноваційних технологій в освітній процес підготовки майбутніх учителів початкової школи.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

KOMAR Olha – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of Professional Methods and Innovative Technologies in Primary School Department Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

Scientific interests: introduction of modern innovative technologies in the educational.

GEDZYK Andriy – Doctor of Philosophy, Associate Professor of the Department of Professional Methods and Innovative Technologies in Primary School Department Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

Scientific interests: introduction of modern innovative technologies in the educational.

Стаття надійшла до редакції 18.10.2025 р.

Стаття прийнята до друку 25.10.2025 р.

УДК 37-053.6

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-221-390-393

ПОТАПЧУК Тетяна –

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти

Карпатського національного університету

імені Василя Стефаника

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1680-6976>

e-mail: tatvolod@ukr.net

ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ПРАВОСВІДОМОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

У статті здійснено комплексний аналіз сучасного стану правової освіти та профілактики правопорушень у закладі загальної середньої освіти. Розкрито теоретичні засади формування правосвідомості та правової культури молодших школярів як важливої умови розвитку демократичної, соціальної та правової держави. Визначено, що ефективність правового виховання значною мірою залежить від системності, узгодженості та міждисциплінарності діяльності педагогів, фахівців психологічної служби, батьківської громадськості та представників правоохоронних органів.

У роботі проаналізовано структурні компоненти правовиховної роботи школи: організацію просвітницьких заходів, функціонування учнівського самоврядування, діяльність ради профілактики правопорушень, партнерство школи з сім'єю та соціальними службами. Особливу увагу приділено використанню сучасних педагогічних технологій - інтерактивних методів навчання, моделювання соціальних ситуацій, тренінгових форм роботи, що сприяють формуванню правової компетентності, розвитку критичного та правового мислення, здатності школярів приймати відповідальні рішення.

Наголошено на важливості профілактичної роботи зі школярами «групи ризику», систематичному веденні соціально-педагогічного супроводу, організації індивідуальних консультацій та батьківських лекторіїв. Практичні результати діяльності закладу свідчать про зниження правопорушень, відсутність постановки учнів на облік у кримінальній міліції та поступове зростання рівня правової культури молоді.

Доведено, що правове виховання є важливим чинником формування громадянської позиції школярів та їхньої готовності до відповідальної участі у суспільному житті, а розроблена система роботи може слугувати ефективною моделлю для інших освітніх закладів.

Ключові слова: правове виховання, профілактика правопорушень, правосвідомість, правова культура, школярі, правова освіта, педагогічні технології, громадянська компетентність.

ПОТАПЧУК Tetiana –

doctor of pedagogical sciences, professor, professor of theory and methods preschool and special education,
of Vasyl Stefanyk Karpattia National University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1680-6976>
e-mail: tatvolod@ukr.net

LEGAL EDUCATION AS A BASIS FOR FORMING LEGAL AWARENESS OF YOUNG SCHOOLPIECES IN THE CONDITIONS OF THE MODERN EDUCATIONAL SPACE

The article provides a comprehensive analysis of the current state of legal education and crime prevention in a secondary education institution. The theoretical principles of the formation of legal awareness and legal culture of junior schoolchildren as an important condition for the development of a democratic, social and legal state are revealed. It is determined that the effectiveness of legal education largely depends on the systematicity, coherence and interdisciplinary nature of the activities of teachers, psychological service specialists, parents and representatives of law enforcement agencies.

The paper analyzes the structural components of the school's legal education work: the organization of educational events, the functioning of student self-government, the activities of the crime prevention council, the school's partnership with the family and social services. Particular attention is paid to the use of modern pedagogical technologies - interactive teaching methods, modeling of social situations, training forms of work that contribute to the formation of legal competence, the development of critical and legal thinking, and the ability of schoolchildren to make responsible decisions.

The importance of preventive work with schoolchildren of the "risk group", systematic socio-pedagogical support, organization of individual consultations and parent lectures is emphasized. The practical results of the institution's activities indicate a decrease in offenses, the absence of registration of students with the criminal police and a gradual increase in the level of legal culture of young people.

It is proven that legal education is an important factor in the formation of the civic position of schoolchildren and their readiness for responsible participation in public life, and the developed work system can serve as an effective model for other educational institutions.

Key words: legal education, prevention of offenses, legal awareness, legal culture, schoolchildren, legal education, pedagogical technologies, civic competence.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Становлення правової, демократичної держави неможливе без формування високого рівня правосвідомості та правової культури громадян. Освіта, зокрема загальна середня школа, відіграє ключову роль у розвитку громадянських компетентностей, необхідних для свідомого й відповідального виконання прав і обов'язків. Сучасні соціокультурні умови зумовлюють потребу в оновленні змісту, форм і методів правового виховання, особливо серед дітей та підлітків - найбільш уразливої соціальної групи, на яку суттєво впливають соціальні кризи, девіантні чинники, інформаційний простір та нестабільність соціального середовища [4].

Актуальність дослідження обумовлена зростанням кількості правопорушень серед неповнолітніх та необхідністю удосконалення системи педагогічних заходів, спрямованих на профілактику асоціальної поведінки. Школа стає тією інституцією, де формується правова культура, здійснюється правова просвіта та проходить соціалізація дітей і молоді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади правового виховання висвітлені у працях В. Бега, А. Колодія, О. Сухомлинської, І. Коляди, які підкреслюють, що правова культура формується як результат цілеспрямованого педагогічного впливу, соціального досвіду та особистісної активності. На думку Н. Побірченко та С. Грабовського, правова освіта має поєднувати нормативно-правові знання з формуванням правової поведінки, мотивації до дотримання закону та готовності протидіяти правопорушенням.

Проблема профілактики девіантної поведінки неповнолітніх відображена у працях Т. Титаренко, Л. Буянової, В. Оржеховської, які зазначають, що

сучасний підліток перебуває у складному соціальному контексті, де формується його уявлення про норми, правила й допустимі межі поведінки [7].

Нормативною базою правового виховання виступають Конституція України, Закон «Про освіту», Конвенція ООН про права дитини, Загальна декларація прав людини, а також відомчі документи Міністерства освіти і науки України.

Мета статті – теоретично обґрунтувати та узагальнити досвід організації правового виховання молодших школярів у закладі загальної середньої освіти, визначити ефективність педагогічних заходів та проаналізувати систему профілактики правопорушень в учнівському середовищі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Правова освіта у сучасній школі розглядається як цілісна, системна і безперервна діяльність, спрямована на формування в учнів комплексу правових знань, умінь і навичок, а також правової свідомості та культури, що визначають їх здатність діяти відповідно до законодавства і норм суспільного співжиття [8]. Під правовою освітою і вихованням у науковій літературі розуміється цілеспрямований вплив на учнівську молодь у процесі навчання та соціалізації, який забезпечує формування у неї правової культури, почуття обов'язку, відповідальності та готовності до правомірної поведінки [10].

Проблема профілактики правопорушень серед школярів не втрачає актуальності, оскільки соціально-економічні трансформації, цифровізація, вплив мас-медіа, інформаційні ризики та зміна ціннісних орієнтацій створюють низку чинників, що підвищують вірогідність девіантної поведінки дітей та підлітків [5]. Під профілактикою правопорушень у школі слід розуміти комплекс організаційних, правових, психологічних, педагогічних та соціальних заходів, спрямованих на вияв-

лення причин девіантної поведінки, їх усунення, а також корекцію поведінкових проявів учнів групи ризику [4].

Правове виховання сприяє формуванню в учнів таких значущих особистісних якостей, як: відповідальність; внутрішня правомірність поведінки; самоконтроль; повага до прав і свобод інших; здатність критично оцінювати власні вчинки; уміння орієнтуватися у правових ситуаціях повсякденного життя [10].

Таким чином, правова освіта у закладі загальної середньої освіти повинна поєднувати навчальний, виховний і соціально-педагогічний компоненти у єдину систему.

Правова освіта й правове виховання, відповідно до позиції О. Бандури та Т. Лубенця, становлять системний педагогічний процес формування у школярів правових знань, правосвідомості та готовності діяти згідно із законодавчими нормами [1; 6]. На думку І. Бежа, правове виховання є основою соціалізації дитини, оскільки забезпечує засвоєння норм відповідальної поведінки й інтеграцію у суспільне середовище [2].

Профілактика правопорушень, як її визначають А. Капська та В. Оржеховська, – це комплекс соціально-педагогічних заходів, спрямованих на виявлення причин і умов девіантної поведінки та їх своєчасне усунення [4; 7]. У шкільній практиці зазначений процес набуває системного характеру й реалізується через превентивні програми, індивідуальну роботу з групами ризику, взаємодію з родинами й соціальними інституціями.

На основі аналізу діяльності навчально-виховного комплексу встановлено, що у закладі сформована цілісна, структурована та функціонально ефективна система правового виховання, яка включає такі ключові напрями:

Правова просвіта здійснюється у формах: інформаційних годин; тематичних уроків; бесід; лекцій; інтерактивних занять; тренінгів; правових консультацій. Педагоги працюють відповідно до Конституції України, Закону України «Про освіту», Конвенції ООН про права дитини, що забезпечує нормативну основу діяльності [3].

У школі реалізуються систематичні заходи: тижні права, місячники профілактики правопорушень, зустрічі з представниками юстиції, правоохоронних органів, служб у справах дітей. Такі форми допомагають сформувати в учнів повагу до закону, розуміння юридичної відповідальності та наслідків порушення норм.

Одним із найефективніших напрямів є використання інтерактивних технологій, які стимулюють пізнавальну активність учнів і дозволяють моделювати реальні життєві ситуації правового характеру. У закладі застосовуються: рольові ігри; ділові ігри; дебати; проблемні дискусії; круглі столи; проєктні технології; тематичні тренінги; аналіз реальних та змодельованих правових ситуацій [8].

Учні беруть участь у шкільних, районних і всеукраїнських олімпіадах, конкурсах та форумах правознавчого спрямування, що сприяє формуванню стійкої правової компетентності.

Класні керівники проводять щотижневі бесіди, уроки спілкування, індивідуальні консультації з учнями та батьками. У їхній діяльності особливе місце посідає: ведення соціальних паспортів класів; моніторинг відвідування уроків; профілактична робота з учнями, які пропускають заняття; проведення тематичних виховних годин; ініціювання правових проєктів.

Велике значення має систематична робота з батьками: консультації, просвітницькі зустрічі, тренінги, тематичні батьківські збори. Створений батьківський консультаційний пункт забезпечує можливість отримувати допомогу з актуальних питань правового виховання у сім'ї [9].

Учнівське самоврядування виконує важливу роль у вихованні відповідальності, лідерських якостей та соціальної активності. У закладі упорядкована система самоврядування, що включає: чергування по школі; контроль дисципліни; організацію лінійок; проведення соціальних та правових проєктів; участь у профілактичних заходах; підготовку виставок, конкурсів, тематичних газет.

Це дає можливість учням набувати досвіду правомірної поведінки, ухвалювати рішення, аналізувати наслідки власної діяльності, тобто брати участь у мікромоделі громадянського суспільства [8].

Значним компонентом ефективної профілактики правопорушень є взаємодія школи зі службами у справах дітей, центрами соціальних служб, дільничними інспекторами, працівниками юстиції та медичними установами. Ця співпраця виявляється у: спільних рейдах; бесідах з учнями; консультаціях; інформаційних зустрічах; участі у профілактичних програмах; обстеженні умов проживання дітей групи ризику.

Залучення зовнішніх фахівців дозволяє комплексно оцінити ризики, виявити проблемні ситуації та своєчасно вжити заходів впливу.

Соціальний педагог та психолог забезпечують реалізацію комплексного підходу до профілактики правопорушень. Вони проводять: тренінги з попередження насильства, торгівлі людьми, булінгу; заняття щодо формування здорового способу життя; профілактику тютюнопаління, алкоголізму, наркоманії; психологічну підтримку дітей із сімей групи ризику; роботу з батьками щодо підвищення компетентності в питаннях виховання; консультування педагогів.

Психологічний супровід дозволяє не тільки попереджувати девіантну поведінку, але й своєчасно виявляти проблеми, пов'язані з емоційним вигоранням, внутрішніми конфліктами, агресивністю або тривожністю учнів [4].

Таблиця 1

Основні напрями правової роботи у закладі освіти

№	Напрямок діяльності	Характеристика роботи	Результативність
1	Правова просвіта	лекції, бесіди, тематичні уроки, тренінги	підвищення правової обізнаності
2	Профілактика правопорушень	індивідуальна робота, моніторинг відвідування, консультації	зменшення кількості порушень
3	Співпраця з правоохоронними органами	зустрічі, рейди, лекції фахівців	оперативне виявлення ризиків
4	Учніське самоврядування	чергування, проекти, конкурси	формування відповідальності
5	Робота з батьками	збори, консультації, тренінги	зміцнення партнерства «школа—сім'я»

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Проведене дослідження дозволило встановити, що у навчально-виховному комплексі створена та ефективно функціонує цілісна система правової освіти та профілактики правопорушень. Вона включає навчальний, виховний, соціально-психологічний та організаційно-управлінський аспекти. Особливе значення має взаємодія педагогів, учнів, батьків, органів самоврядування та соціальних інститутів.

Використання інтерактивних методів, індивідуальної роботи, співпраці з правоохоронними та соціальними службами забезпечує комплексний вплив на особистість учня, сприяючи формуванню: правової свідомості, громадянської компетентності, відповідальності, здатності прогнозувати наслідки власних дій і приймати обґрунтовані рішення.

Такий підхід відповідає сучасним вимогам державної освітньої політики та міжнародним стандартам у сфері прав людини, зокрема Конвенції ООН про права дитини.

Досвід закладу свідчить про позитивну динаміку: протягом десяти років жодна дитина не перебувала на обліку в правоохоронних органах. Це є вагомим підтвердженням ефективності розробленої системи правовиховної роботи.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бандура О. Правове виховання школярів у сучасних умовах. Київ: Педагогічна думка. 2019.
2. Бех І. Виховання особистості: у 2-х т. Київ: Либідь. 2018.
3. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 р.
4. Капська А. Теорія і методика соціально-педагогічної роботи. Київ: Центр учбової літератури. 2017.
5. Коваленко І. Міжвідомча взаємодія у профілактиці правопорушень. Харків: Основа. 2017.
6. Лубенець Т. Освітні стратегії правової просвіти. Київ: НУШ. 2020.
7. Оржеховська В. Педагогіка безпеки та профілактики девіантної поведінки. Київ: Освіта. 2021.
8. Пироженко Л. Інтерактивні технології у навчанні школярів. Київ: Генеза. 2016.
9. Синьова Н. Педагогічна взаємодія школи та сім'ї. Київ: Каравела. 2020.
10. Стельмахович М. Правове виховання молоді. Київ: Освіта. 2019.

REFERENZES

1. Bandura, O. (2019). Pravove vykhovannya shkol'yariv u suchasnykh umovakh [Legal education of schoolchildren in modern conditions]. Kyiv: Pedagogichna dumka. [in Ukrainian]
2. Bekh, I. (2018). Vykhovannya osobystosti [Personality education]. Kyiv: Lybid. [in Ukrainian]
3. Zakon Ukrainy «Pro osvitu» vid 05.09.2017 r. [Law of Ukraine "On Education" of 05.09.2017]. Kyiv: Verkhovna Rada Ukrainy. 2017. [in Ukrainian]
4. Kapska, A. (2017). Teoriya i metodyka sotsial'no-pedahohichnoyi roboty [Theory and methodology of social-pedagogical work]. Kyiv: Tsentr uchbovoyi literatury. [in Ukrainian]
5. Kovalenko, I. (2017). Mizhvidomcha vzayemodiya u profilaktytsi pravoporushen' [Interagency interaction in the prevention of offenses]. Kharkiv: Osnova. [in Ukrainian]
6. Lubenets, T. (2020). Osvitni stratehiyi pravovoyi prosvyty [Educational strategies of legal awareness]. Kyiv: NUSH. [in Ukrainian]
7. Orzhehovska, V. (2021). Pedahohika bezpeky ta profilaktyky deviantnoyi povedinky [Pedagogy of safety and prevention of deviant behavior]. Kyiv: Osvita. [in Ukrainian]
8. Pyrozhenko, L. (2016). Interaktyvni tekhnolohiyi u navchanni shkol'yariv [Interactive technologies in teaching schoolchildren]. Kyiv: Heneza. [in Ukrainian]
9. Synova, N. (2020). Pedahohichna vzayemodiya shkoly ta sim'i [Pedagogical interaction of school and family]. Kyiv: Karavela. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ПОТАПЧУК Тетяна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти Карпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх педагогів, правова освіта.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

POTAPCHUK Tetiana – doctor of pedagogical sciences, professor, professor of the department of theory and methodology of preschool and special education of Vasyl Stefanyk Karpattia National University.

Scientific interests: professional training of future teachers, legal education.

Стаття надійшла до редакції 18.10.2025 р.

Стаття прийнята до друку 25.10.2025 р.